

УДК 338.45

**ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УКЛАД ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

М.Я. РУПНЯК

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

Цю статтю присвячено питанню фінансового забезпечення інноваційного розвитку, а саме, виявленню адекватності функціонування фінансової моделі інноваційної системи. Матеріал статті ґрунтується на теорії технологічних укладів (ТУ) – послідовного заміщення макроекономічних комплексів технологічно пов'язаних виробництв, яку запропонував російський вчений С. Глазьев

Постановка проблеми

Є достатні підстави припустити, що без ґрунтовно розробленого механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, заснованого не лише на фундаментальних принципах фінансової науки, забезпечити економічну незалежність держави проблематично навіть в умовах декларації щодо інноваційного розвитку. Таке розуміння утворює новий погляд на чинники, що забезпечують інноваційний розвиток, а нові реалії зумовлюють специфічні поняття і підходи та піднімають їх значимість на вищій загально методологічний рівень.

Звідси основна мета нашого подальшого дослідження в аналізі ситуації, що склалася навколо фінансування інноваційного розвитку в Україні, у виявленні *адекватності фінансової моделі функціонування системи інноваційного розвитку.*

Аналіз останніх досліджень

Даному питанню присвячено безліч досліджень. Найбільш значні роботи проводили – іноземні дослідники серед яких: М. Баргхай, Р. Фостер, Б. Санто, В. Д. Хартман, Б. Твісс, Г. Перлакі, Е. Менсфілд Зафер Ачи, Яковец Ю. В., Глазьев С. Ю., Шеко П. та вітчизняні – Онишко С., О. Алімов, О. Амоша, Ю. Бажал, В. Столяров, В. Отецький, Л. Безчасний.

Результати та їх обговорення

Вихідним моментом у логічній моделі дослідження механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, на нашу думку, повинно бути визначення його поняття. Останнім часом все більше науковців звертають увагу на необхідність розробки та підвищення дієвості фінансового механізму інноваційного розвитку, однак в економічній літературі не існує його однозначного визначення. Щоб повніше розкрити сутність механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, а в подальшому правильно визначитися з проблемами його функціонування та напрямками їх розв'язання, важливо дати визначення цьому механізму.

Узагальнене трактування механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку полягає, на нашу думку, в його розумінні як фінансового утворення, в якому функціонує упорядкована і взаємопов'язана сукупність фінансових відносин, стимулів, важелів, інструментів, форм і методів,

здатного до забезпечення інноваційної діяльності.

Щодо найбільш загального змісту фінансового потенціалу інноваційного розвитку – це сукупність фінансових можливостей економічної системи для розвитку в інтересах економічного прогресу. При цьому кількісні і якісні зміни таких можливостей досягаються, по-перше, завдяки раціональному та оптимальному використанню фінансових ресурсів на потреби інноваційного розвитку. Зважаючи, що реальні резерви на кожному етапі розвитку мають певні межі, на перший план виходять питання адекватної організації, зокрема через відповідний фінансовий механізм. По-друге, – як наслідок дії власне інноваційних процесів. За умови здійснення інноваційних процесів формуються нові можливості та резерви, під впливом яких змінюються як обсяги, так і структура фінансових ресурсів, а в підсумку, виникає якісно новий рівень формування фінансового потенціалу.

Про особливість інновацій, а саме те, що вони не лише самі є причиною інвестицій, але й самі їх акумулюють, зазначалося у роботах [1]. Так, зверталася увага на те, що сьогодні важко розраховувати на увагу інвесторів якщо не пропонувати їм принципово нових варіантів рішень класичної проблеми ефективності: виробництво товарів та послуг в умовах обмеженості ресурсів. У зв'язку з цим при трансформації механізму фінансування інноваційної діяльності вказано на важливість оцінки того, наскільки остання технологічно готова до реальних інвестицій. Адже технології визначають норму доходності. У свою чергу, норма доходності моделі вільного ринку формує інвестиційні потоки.

Для розуміння всього ланцюга інноваційного розвитку та побудови системного підходу до його фінансування суттєвими стають передумови, що обумовлюють як сам процес інноваційної діяльності, так і його результати. Їх сформулював у вигляді факторів російський вчений П. Шеко [2].

1. Світовий поріг знань, що характеризується трьома складовими. Це загальнонауковий заділ, що складається з опублікованих у світовій літературі результатів фундаментальних досліджень, які поки ще не пройшли апробацію, спеціальний науковий заділ, утворений з результатів прикладних досліджень, а також науковий фон фундаментальних і спеціальних знань у тих галузях, в яких країна зацікавлена. Такій поріг знань дає науковій спільноті орієнтир для подальших досліджень і розробок.

2. Інноваційні фінансові ресурси. Це фізична наявність та доступність капіталу, що вкладається сьогодні для майбутньої віддачі. Ресурсами для таких вкладань є ризиковий капітал, а їх джерелом є підприємці та ризикові інвестори або спонсори з некомерційною мотивацією.

3. Інноваційні підприємці, які розглядаються як специфічний тип бізнесмена, що виступає пов'язуючою ланкою між новаторами – авторами оригінального науково-прикладного продукту – і суспільством, зокрема сферами виробництва і споживання.

4. Поле інноваційної активності, що окреслюється межами концентрації потенційних об'єктів застосування знань та навичок на відповідних ієрархічних рівнях, територіях, у певних видах діяльності (технопарки).

5. Інноваційний клімат, що включає систему необхідних соціальних, юридичних, економічних, інформаційних та інших інститутів, які підтримують як інноваційну діяльність, так і самих новаторів.

Поділяючи такий підхід, вважаємо за необхідне доповнити цей перелік і таким фактором як освітянський рівень. Зазначимо, що освіта дозволяє оволодіти знаннями, та забезпечує умови для їх виробництва у майбутньому. Тобто розвиток освіти створює передумови прогресу і повинен йти попереду.

Для розуміння витоків методології побудови механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку корисно звернутися до основних, концептуальних схем суті техніко-економічного розвитку. Теорія такого розвитку в своїй основі має підхід до останнього, коли він подається як *послідовне заміщення макроекономічних комплексів технологічно пов'язаних виробництв – технологічних укладів* (ТУ).

Відомий російський вчений С. Глазьев, який присвятив багато робіт дослідженню економічної теорії технічного розвитку і запропонував новий підхід до вивчення динаміки технологічної структури господарства саме через введення поняття “технологічний уклад”, стверджував, що техніко-економічний розвиток відбувається через складну взаємодію технологічної структури народного господарства і системи господарських відносин. Однак фактична траєкторія техніко-економічних рішень, вказував С. Глазьев, формується під визначальним впливом системи господарського управління, стосовно якої закономірності відтворення технологічних структур є умовами розумної господарської діяльності [3]. Тобто тут уже йдеться про визначальний вплив системи господарського управління і, як буде показано нижче, його ресурсну складову.

Вважається, що кожний ТУ – самовідтворювальна цілісність, внаслідок якої технічний розвиток економіки не може відбуватися лише через послідовну зміну ТУ. Життєвий цикл останнього формує відповідний етап такого розвитку, при цьому наголошується на суперечності відносин, що виникають між одночасно існуючими ТУ. Матеріальні умови для становлення нового ТУ формуються внаслідок розвитку попереднього, проте через обмеженість ресурсів між ними обов'язково виникає конкуренція. Тому перша вимога до оптимальної технічної політики лежить у площині завчасної *підготовки до перерозподілу ресурсів*, переорієнтація науково-технічного потенціалу для того, щоб максимально вчасно передбачити та плавно замінити застарілий ТУ новим.

Важливим для пізнання і подальшого використання закономірностей техніко-економічного розвитку, в тому числі й для розв'язання проблем фінансового забезпечення, є врахування двох фаз життєвого циклу ТУ: фаза становлення у несприятливих умовах домінування попереднього ТУ та фаза росту, що настає після структурної перебудови економіки, яка відбувається у зв'язку з заміщенням попереднього ТУ наступним. Суттєвим є те, що навіть в умовах нового ТУ багато виробництв попереднього ТУ продовжують діяти у спеціальних ринкових нішах, продовжуючи його життєвий цикл. Це, безумовно, накладає суттєвий відбиток на функціонування нового ТУ. Проте особливо несприятливі умови спостерігаються при зародженні нового ТУ. Адже таке зародження відбувається при вже усталених співвідношеннях, характерних попередньому ТУ, та при відсутності стійкої потреби в нових, притаманних новому ТУ. Ситуація для нового ТУ покращується лише з набуттям попереднім ТУ

порогових меж зростання та пониженням прибутковості виробництв, що входять до нього. Масове знецінення капіталу, задіяного у виробництвах застарілого ТУ, спад суспільного виробництва, погіршення економічної кон'юнктури, загострення соціальної напруги – це ті властивості, які логічно долати, не чекаючи апогею їх розвитку та максимізації рівня і, насамперед, через своєчасний та прискорений перерозподіл ресурсів при становленні нового ТУ [4].

Однак здійснити таке завдання надзвичайно складно. Внаслідок інертності відтворювальної структури економіки – сигнали, що вказують на наближення домінуючим ТУ меж росту, а саме вичерпання можливостей технологічного вдосконалення продукції та зниження затрат на її виробництво для більшості господарюючих суб'єктів очевидні лише після досягнення таких меж. Тобто, час для своєчасного перерозподілу ресурсів втрачається. Крім того, виникає й інша проблема. Завчасне спрямування таких ресурсів є проблематичним через відсутність їх резервів, оскільки всі ресурси максимально задіяні у виробництвах домінуючого ТУ. За таких умов природним вбачається створення резерву певних ресурсів, які зможуть допомогти зароджуваним паросткам нового ТУ зміцнити свої позиції, хоча б тимчасово, однак на відповідальному етапі. Джерела такого резервування можуть бути різними, оскільки існує реальна впевненість у їх компенсації, хоча і з часовим лагом.

Стосовно предмета нашого дослідження, такий перебіг подій при вирішенні питань фінансового забезпечення вимагає особливої уваги та підтримки фази становлення, а здійснення цього можливе і необхідне через пошук особливих (у тому числі альтернативних) джерел створення ресурсу резервів, що актуалізує їх пошук.

Теоретичний аналіз взаємозв'язку фінансів та інновацій, з метою пошуку альтернативних підходів до фінансування, викликає особливий інтерес до дослідження типів економічного розвитку, розрізнення яких відображено через фундаментальний критерій – відношення до інновацій. Категорія «тип розвитку», під якою розуміють історичну тенденцію, яка проявляється у формуванні якостей соціально-економічної системи і пов'язана з відпрацюванням стійкої, повторюваної реакції на потреби суспільства, була введена А. Фоновим [5] для розробки методологій підходу до дослідження інноваційного розвитку. Зокрема він розглядає два типи розвитку – мобілізаційний (існує в закритих економіках з великим державним сектором) та інноваційний. За його визначенням, інноваційний тип є розширенням поля використання наукового методу, включення у сферу його застосування всіх більш чи менш значимих напрямів людської діяльності. Це, як зазначає автор, обумовлює комплексне узгодження різних аспектів інноваційного типу розвитку, серед яких найважливіші – технологічний, інституціональний і соціально – ціннісний.

Це дає підстави для віднесення ресурсного аспекту до ряду тих якостей, що внутрішньо притаманні категорії «тип розвитку». Ця здатність по різному усвідомлюється і втілюється стосовно різних типів розвитку. Специфіка визначається відмінностями у принципах господарської діяльності, формах і засобах використання ресурсів. Мобілізаційний тип розвитку, зорієнтовано на досягнення надзвичайних цілей з використання надзвичайних засобів і надзвичайних організаційних форм. У таких

умовах імпульс до науково-технічного розвитку формується не як природний результат, а зовні, через добровільно-примусовий характер створення і впровадження нововведень. Саме за таким способом відбувається реалізація інноваційного процесу в межах мобілізаційного типу розвитку.

Щодо існуючого за часів планової економіки механізму державного регулювання НТП. Інноваційна політика не розглядалася як основоположний інструмент розвитку та ефективності суспільного виробництва [6]. Зусилля концентрувалися на її окремих ланках, зокрема на оборонних дослідженнях, розробках і роботах по створенню нового озброєння та військової техніки. Але інновації переважно сприймалися як певні перетворення, що насаджуються «зверху». Оскільки було відсутнє адекватне зростання отриманих переваг безпосередньо для суб'єкта господарювання. Умови для проведення науково-технічної діяльності на мікро- рівні забезпечувалися, головним чином, шляхом жорсткої регламентації використання власних коштів через систему нормативів формування фондів економічного стимулювання, зокрема, фонду розвитку виробництва, науки і техніки, а також встановлення для підприємств показників оновлення продукції, держзамовлень, тощо.

І хоча в межах охарактеризованого методу управління була створена потужна система «наука – техніка – виробництво», вона була вкрай інерційною. Ця система протистояла радикальним шляхам технологічного розвитку, інтенсивним засобам створення принципово нових необоронних видів продукції та технології і не була спроможна суперничати з промислово розвиненими країнами.

Якісні відмінності між мобілізаційним та інноваційним типами розвитку пояснюють, що здатність інновацій не тільки поглинати, але й генерувати ресурсний потенціал в умовах переходу від одного типу розвитку до іншого не може бути реалізована автоматично. Для цього потрібний не просто час, а відповідна настройка механізму фінансового забезпечення з притаманними йому методами та інструментарієм, що диктує необхідність нових теоретичних та методологічних підходів, адаптованих до потреб суспільства.

Висновки

На основі викладеного вище, можливо зробити такі висновки: оволодіння відтворювальними підходами в економіці становить одну із загальнотеоретичних позицій. Ресурсна база економіки повинна формуватися самим процесом розширеного відтворення. Вагома ресурсна база, якої потребує інноваційний розвиток, також повинна формуватися системою інноваційного розвитку. Неврахування внутрішніх закономірностей інноваційного розвитку, що в багатьох випадках володіє мультиплікаційними властивостями, здатне призвести до економічних витрат і неадекватних результатів прийняття рішень. Це ставить відповідні завдання перед методологією та державною політикою у сфері інновацій та інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Онишко С. В. Чинники сучасної трансформації механізму фінансування інвестиційної діяльності. – К.: Науковий вісник: Збірник наукових праць. – 2000. – № 4. – с. 42–51.
2. Безчасний Л. К., Онишко С. В. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні. К.: Економіка України. – 2001. – № 3. – с. 4–12.
3. Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития. – М.: Наука. –1990. – с. 84.

4. Шеко П. Инновационный хозяйственный механизм.– 1999. Проблемы теории и практики управления. – № 2. – с. 72–74.
5. Фонотов А. Теоретико-методологические подходы к разработке инновационной политики. – 1992. Российский экономический журнал. – № 9. – с. 98.
6. Інноваційна складова економічного розвитку. – К.: ІЕ НАН України.